

INNOVATIVE PRACTICES IN TEACHING AND EVALUATION

- EDITORS -

Dr. M. S. Raghuwanshi | Dr. Kailas S. Chaudhari

Innovative Practices in
Teaching and Evaluation

© Reserved

■ Publisher

Rangrao Patil
3, Pratap Nagar,
Sant.Dnyaneshwar Mandir Road,
Near Nutan Maratha Mahavidyalaya,
Jalgaon 425 001.

■ Phone | Web | Email

0257-2235520,2232800
www.prashantpublications.com
prashantpublication.jal@gmail.com

■ Edition | ISBN | Price

Feb. 2020
978-93-89501-41-4
₹ 395/-

■ Type Setting

Prashant Publications

Disclaimer : Views expressed in the papers, articles and other matter published in this Book are those of the respective authors. The editor and associate editors does not accept any responsibility and do not necessarily agree with the view expressed in the articles. All copyrights are respected. Every effort is made to acknowledge source material relied upon or referred to, but the Editorial Board and Publishers does not accept any responsibility for any inadvertent omission.

डॉ. कविता माळुक
संचालक शिक्षणसाम्य विद्याशाखा
कु. ज्यांती रामचंद्र लष्करी
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक

प्रस्तावना

आजच्या या बदलत्या काळात विद्यार्थ्यांचे योग्य त्या पध्दतीने मूल्यमापन होणे आवश्यक आहे. तसेच विकास, भावनिक विकास आणि कारक विकासासाठी विविध प्रकारे मूल्यमापन होणे आवश्यक असते आणि ते मूल्यमापन करण्यात येते. मात्र मूल्यमापनात देखील परदर्शकाता यावी आणि प्रामाणिक पणे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन व्हावे आणि मूल्यमापनातील करण्यासाठी व आजची वाढती लोकसंख्या लक्षात घेता मूल्यमापनात देखील चा वापर होणे आवश्यक आहे. या चा वापरामुळे ते प्रक्रियेत विविध प्रकारचे प्रकरण आपण वर्तमानपत्रात वाचतो त्याला देखील बंधन येवू शकतात.

मूल्यमापन म्हणजे संख्यात्मक + गुणात्मक = शिक्षकाने दिलेला अभिप्राय होय. विद्यार्थ्यांचे संख्यात्मक अधिक गुणात्मक करण्यासाठी विविध साधनांचा वापर केला जातो. आजच्या आधुनिक पध्दतीचा विचार केला असता. तंत्रज्ञानाचा वापर प्रत्येक क्षेत्रात वापर केला जात आहे. त्यामुळे शिक्षणक्षेत्र देखील यापासून दुर राहिले नाही. म्हणून अध्ययन-अध्यापन पध्दतीपासून ते अगदी मूल्यमापन पर्यंत चा वापर केला जात आहे. मूल्यमापन प्रक्रियेतील अडचणी लक्षात घेता आणि या धावपडीचा युगात म्हणून आज विद्यार्थी व शिक्षकाला विविध भूमिका कराव्या लागत आहे. आणि ICT चा वापर जर मूल्यमापन प्रक्रियेत करणे अपेक्षित आहे. तर शिक्षका बरोबर शिक्षणक्षेत्रातील प्रत्येक व्यक्तीला ICT चे ज्ञान असणे अपेक्षित आहे. त्यामुळे आज महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठात चा वापर होतांना दिसते.

संशोधकाने यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात मूल्यमापन प्रक्रियेत ICT चा वापर कोण-कोणत्या कामासाठी केला जातो. मूल्यमापन प्रक्रियेत चा वापर केल्याने कोण कोणते फायदे मिळतात व कोण-कोणत्या करण्यात आला आहे. या संशोधनासाठी सर्व्हे करून पध्दतीचा वापर करण्यात आला आहे. त्यादरम्यान एकूण १० विद्यापीठात विद्यार्थ्यांतील तज्ज्ञांची मूलाखत घेण्यात आली आहे. व ३० विद्यार्थ्यांकडून दुर्ध्वनी करून मूलाखत घेऊन सदर पेपर मध्ये निष्कर्ष टक्के वारी चा स्वरूपात मांडण्यात आले आहेत.

मूल्यमापन म्हणजे काय?

मूल्यमापन हे फक्त परीक्षा घेणे नव्हे तर या प्रक्रियेत अनेक घटकांचा कृतीचा समावेश होतो. अध्यापनापूर्वी शिक्षक विद्यार्थ्यांचे वर्तन बदल होण्याचा दृष्टीने विविध उद्दिष्टे ठरवितात. आणि ठरविलेली उद्दिष्ट कितपत साध्य झाली याचे मूल्यमापनाचा आधारे पडताळून पाहतात. मूल्यमापन ही सतत चालणारी प्रक्रिया आहे.

मूल्यमापन म्हणजे उद्दिष्टे, अध्ययन - अनुभूती, अध्यापन पध्दती, शैक्षणिक साधने निश्चित करून अध्यापन करणे, अपेक्षित वर्तन बदल झाला हे पाहणे व झाला नसल्यास त्याच्या कारणांचा शोध घेणे होय. (य. च. म. मुक्त विद्यापीठ शालेय विषयाचे अध्यापन शास्त्र भूगोल) विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन प्रामुख्याने डॉ ब्लुम यांच्या दृष्टीकोनातून विचार केला तर चार क्षेत्रातून करता येते. बोधात्मक,

भावात्मक, क्रियात्मक व आंतरक्रियात्मक या वर्तनबदल करण्यासाठी विविध प्रकारच्या मूल्यमापन साधनांचा वापर जातो. आण मूल्यमापनात प्रमुख्याने दाने प्रकार पडतात १) संख्यात्मक मूल्यमापन २) गुणात्मक मूल्यमापन

संख्यात्मक मूल्यमापनासाठी विविध प्रकारचा परीक्षा स्तरावर अथवा महाविद्यालयीन स्तरावर घेतल्या जाताना यातून मिळणाऱ्या गुणावरून विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन केले जाते. गुणात्मक मूल्यमापनासाठी या पध्दतीने मूल्यमापन करून घेतले तर त्यासाठी प्रात्यक्षिक कार्य, गटकार्य, क्षेत्रभेटी तसेच विशाल शालेय स्तरावरील वर्तन आणि विविध मूल्यांची जळजळ करणे विचार करावा लागतो. यासाठी मूल्यमापन सध्या शालेय आकारिक साकारिक मूल्यमापनाचा आधारे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन केले जाते. तसेच महाविद्यालयीन स्तरावर देखील संख्यात्मक व गुणात्मक मूल्यमापन केले जाते. संख्यात्मक मूल्यमापन आज महाराष्ट्रातील प्रत्येक विद्यापीठात ICT चा वापर करून यात प्रामुख्याने ऑन लाईन परीक्षा घेणे, स्वाध्याय पूर्ण करणे या प्रकाराचे विविध कार्य करून घेतले जातात.

म्हणजे यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठात मोठ्या मूल्यमापन प्रक्रियेत चा वापर केला जातो. यात परीक्षा परीक्षा अंतर्गत आणि परिक्षे नंतर या विविध स्तरावर चा वापर जातो. यात शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे, ऑनलाईन सेटरवर परीक्षा पाठविणे. विद्यार्थ्यांची चालू परिक्षेत ऑनलाईन हजेरी घेणे व्दारे, तसेच ऑनलाईन रिसिट, ऑनलाईन परीक्षा फार्म आणि ऑनलाईन निकाल देणे हे सर्व कार्य विद्यापीठात केले जायामुळे मूल्यमापन प्रक्रियेत सुत्रबध्दता येते. आणि वेळत काय जातात: विद्यार्थ्यांचा वेळ पैसांची ही बचत होते. आणि मूल्यमापन केंप अंतर्गत होणारे विविध गैरप्रकार टाळले जातात.

शीर्षक: मूल्यमापनात ICT वापराच्या सद्यस्थितीचा अभ्यास
यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ केस स्टडी :

उद्दिष्ट
* YCMOU मध्ये कोण-कोणत्या शिक्षणक्रम

वापर मूल्यमापनात केला जातो याचा अभ्यास करणे

* वापरचा मूल्यमापनावर होणारा परिणाम अभ्यासणे

गृहितक

* यशवंतराव मुक्तविद्यापीठात ICT चा वापरानुसृत मूल्यमापन करण्यासाठी योग्य त्या सुविधा आहेत.

* मूल्यमापनासाठी आवश्यक मनुष्य बळ, तंत्रज्ञान, उपलब्ध आहे.

परिकल्पना

ICT चा वापरामुळे मूल्यमापन प्रक्रियेत सुधारणा झाल्याचे दिसून येते.

कार्यपध्दती

संशोधन हे व्यक्ती अभ्यास स्वरूपाचे असल्यामुळे मूलाखत वापर करण्यात आला. परिक्षा विभागात कार्यरत असणारे सेवक, परिक्षानियंत्रण, संचालक इ. दहा व्यक्तींचा व मूलाखती घेण्यात आल्या. त्यासाठी मूलाखत शेडयुल करण्यात आले त्यातून प्राप्त निष्कर्ष पुढील प्रमाणे

उद्दिष्ट क्रं १ संदर्भात प्राप्त निष्कर्ष

- १) मुक्त विद्यापीठातील पदवी पदवीउत्तोर पदवीकन यासर्व स्तरावरील शिक्षणक्रमात मूल्यमापनात चा वापर केला जातो.
- २) ८०% प्रमाणपत्र शिक्षणक्रमात ICT चा वापर केला जातो.
- ३) १००% परीक्षा पूर्वतयारीत ICT चा वापर केला जातो.
- ४) १००% परीक्षा अंतर्गत ICT चा वापर केला जातो.
- ५) १००% परीक्षेनंतरचा काळात ICT चा वापर केला जातो.

उद्दिष्ट क्रं २ संदर्भात प्राप्त निष्कर्ष

- १) ८०% तज्ज्ञांच्या मते चा वापरामुळे प्रश्नपत्रिका वेळेत छापून मिळविणे शक्य झाले.
- २) परीक्षा मूल्यमापनातील ८०% त्रुटी कमी होऊ लागल्या.
- ३) ७०% तज्ज्ञांचा मते परीक्षा मूल्यमापनातील गाभीय वाढले.
- ४) ७५% तज्ज्ञांचा मते मर्यादित स्वरूपात उत्तर पत्रिका प्रत्येक प्राध्यापकांच्या तपासणीसाठी उपलब्ध होवू लागल्या.
- ५) ७०% न तपासलेल्या उत्तर पत्रिका पुन्हा विद्यापीठात जमा होवुन पूर्णतपासणीमुळे उत्तर पत्रिका तपासणीत पडून राहण्याचे प्रमाणात घट झाली.
- ६) ७०% तज्ज्ञांचा मते ऑनलाईन मूल्यमापनामुळे प्राध्यापकांना त्यांचा गावातून मूल्यमापनात करणे शक्य झाले त्यामुळे खर्चात घट झाली.
- ७) ८०% तज्ज्ञांचा मते ऑनलाईन मूल्यमापनासाठी मॉनेटरिंग विद्यापीठातून झाल्यामुळे त्यातील गैरप्रकारांना

मूल्यमापनात

ऑनलाईन थमामुद्रेशान

मूल्यमापनात मर्यादा धारक व मान्यता दिलेला,

मूल्यमापनात समावेश होवू लागला

मूल्यमापनात एखादा पॅपर वा पॅपरचा काही भाग मर्यादित राहून गेले असे प्रकार टाळले गेले कारण प्रत्येक प्रश्न प्रत्येक पान मूल्यमापनाकाने तपासल्याशिवाय पुढचे पान तपासणीसाठी प्राप्त होत नाही.

१०) ९०% तज्ज्ञांच्या मते गुणांची बरेजी करणे शक्य झाले यात कोणत्याही प्रकाराचे चुक होत नाही.

११) ९०% विद्यार्थ्यांच्या मते ऑनलाईन निकाल जाहिर केल्यामुळे मुलांना ज्या दिवशी निकाल लागला त्या दिवशी निकालाची ऑनलाईन प्रत काढता येते. परिणामतः त्याकाळात येणाऱ्या विविध जाहिरातिचा फायदा विद्यार्थ्यांला होतो.

१२) ९०% विद्यार्थ्यांच्या मते ऑनलाईन निकाला मुळे निकालपत्रात काही त्रुटी असेल तर ती विद्यापीठा कडून प्रत्येक प्रमाणपत्र छापई पूर्वी दुरुस्त करात येवू लागल्याचे सांगितले. परिणामतः प्रमाणपत्रावर होणारा खर्च कमी करण्यात आला.

१३) ७०% विद्यार्थ्यांच्या मते निकाल वेळेत लागणे शक्य झाले.

१४) ९०% विद्यार्थ्यांच्यामते परीक्षा केंद्रावरील गैरप्रकार टाळण्यात आले.

१५) ९०% विद्यार्थ्यांच्या मते मूल्यमापन प्रक्रियेत पारदर्शकता आली.

ICT चा वापराने अनेक फायदे असले तरी काही त्रुटी देखील आहेत. यासाठी प्रशिक्षित शिक्षक मिळणे आवश्यक आहे. तसेच नैतिका पाळली जाणे आवश्यक आहे.

वरील प्राप्त निष्कर्षावरून असे लक्षात येते की मूल्यमापन प्रक्रियेत चा वापर केल्यामुळे मोठ्याप्रमाणे मूल्यमापन प्रक्रियेत त्रुटी कमी करण्यात आल्या आणि विद्यार्थ्यांचा तक्रारी कमी झाल्या आणि विद्यार्थ्यां एडमिशनचे प्रमाण वाढले आहे. चा वापर केल्यामुळे विद्यापीठाचा गुणवत्तेत वाढ झाली शिक्षकांना वेळोवेळी प्रशिक्षण मिळू लागले आहे. मूल्यमापनात चा वापर केल्यामुळे विद्यार्थ्यांला व विद्यापीठाला अनेक फायदे झाले आहेत.

संदर्भ ग्रंथ :

१. शालेय विषयाचे अध्यापन शास्त्र भूगोल : यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक चित्ते हेमंत. (२०१५) शैक्षणिक संशोधन मांडणी व दिशा, सात्विक प्रकाशन, नाशिक.
२. कुलकर्णी वि. रा. , (१९८०) ; शैक्षणिक संशोधन पद्धती, नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे. मूल्यमापन आणि मूल्यनिर्धारण यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाशिक